

Örjan Hemström
Analysavdelningen
Dnr 15-7023-10

08-563 088 33
orjan.hemstrom@hsv.se
www.hsv.se

2011-03-22

Utvärdering av lärosätenas användning av Högskoleverkets underlag för utbildningsplanering

Sammanfattning

I Högskoleverkets regleringsbrev för 2010 gavs verket i uppdrag att utvärdera lärosätenas användning av Högskoleverkets så kallade planeringsunderlag. Planeringsunderlagen har publicerats årligen i Högskoleverkets rapportserie under perioden 2006–2010. För att utvärdera användningen samlades lärosätena till ett möte som följdes upp med att en enkät skickades till 52 lärosäten, det vill säga samtliga statliga och enskilda lärosäten, i december 2010¹. I slutet av januari hade 39 lärosäten besvarat enkäten. I denna promemoria följer en redovisning av utvärderingens viktigaste resultat.

Rapporterna är kända av alla lärosäten som har svarat. Med några få undantag har lärosätena också läst och tagit del av innehållet. Användningen av planeringsunderlagen varierar mellan lärosäten av olika typ. De används minst av lärosäten med ett huvudsakligt ämnesområde i sitt utbildningsutbud. Totalt används underlaget av drygt hälften av lärosätena. Tre lärosäten har lämnat svar som tyder på att underlaget endast används som referensmaterial utan att det har någon praktisk betydelse för utbildningsplaneringen.

Den vanligaste användningen är att underlagen utgör ett komplement till lärosätenas egna analyser eller är en del av omvärldsbevakningen inför utbildningsplaneringen. Vissa nämner att de används bäst i den långsiktiga planeringen eller i samband med beslut om nya utbildningar. Andra tycker att de är användbara i samband med studentrekrytering eller som information till studenter.

Svaren tyder på att indelningen i olika utbildningsgrupper samt vilka utbildningar som redovisas är viktig för rapporternas användbarhet. Vissa nämner att uppgifter för områdena humaniora, samhälls- och beteendevetenskap, naturvetenskap och konst har för bred gruppering för att vara användbara i utbildningsplaneringen.

När det gäller synen på publiceringstidpunkten anser en femtedel av lärosätena att publicering på hösten vore idealt eftersom deras planeringscykler är ungefär ett år långa. En tredjedel ansåg att det inte spelar någon roll när de publiceras. Det vanligaste svaret var att publicering i mars fungerar bra, 38 procent av lärosätena tyckte det.

¹ Det var 47 universitet och högskolor samt 5 enskilda lärosäten med examensrätt inom psykoterapi.

De lärosäten som rapporterat att underlagen används ombads att ta ställning till hur ofta de bör komma: vart tredje år eller varje år. Av de 14 som svarat ansåg de flesta att en rapport vart tredje år räcker. Ett par kommentarer tyder dock på att svaret påverkas av hur lärosätena uppfattar innehållet i rapporterna: om innehållet är bra, och mer användbart än vad det varit hittills, ser man helst att rapporterna publiceras varje år.

Lärosätena har också lämnat flera övriga synpunkter på planeringsunderlagen. Flera diskuterar planeringsunderlagens osäkerhet, och det gäller även andra aktörer som också regelbundet publicerar olika framtidsbilder för yrken eller utbildningsgrupper. Man litar inte fullt ut på de beräkningar som ligger till grund för planeringsunderlagen. Flera lärosäten menar att egna uppföljningar av studenter, eller andra uppföljningar av tidigare studenters etablering på arbetsmarknaden efter examen, är mer användbara.

Planeringsunderlagen anses också vara användbara för studenter, för det är ändå studenternas efterfrågan som mest styr lärosätenas utbildningsplanering. Ett problem som nämns är att trots att det länge varit brist på vissa utbildade har studenterna inte i tillräckligt stor utsträckning valt dessa utbildningar.

Bakgrund

Högskoleverket har sedan 2006 varje år publicerat rapporten *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden: Ett planeringsunderlag inför läsåret 200x/yy*². Den första rapporten togs fram som ett gemensamt projekt med Statistiska centralbyrån (SCB). Bortsett från den första rapporten har framtagandet av ett underlag för lärosätenas utbildningsplanering varit ett årligt uppdrag i Högskoleverkets regleringsbrev.

I regleringsbrevet för 2010 ingår att Högskoleverket ska utvärdera hur lärosätena använt de rapporter som publicerats, totalt fem rapporter under perioden 2006–2010. Cirka 30 olika utbildningar och utbildningsgrupper har ingått i rapporterna. De flesta av dessa är olika yrkesexamina, men det finns också flera breda utbildningar, exempelvis humanister, naturvetare, samhälls- och beteendevetare, samt utbildade inom konstnärliga områden.

Nuläge

Det huvudsakliga beräkningsunderlaget, som bland annat innehåller långsiktiga arbetsmarknadsprognoser och ett framräknat behov av olika utbildningsgrupper, tas fram av SCB vart tredje år, senast år 2008. Där görs beräkningar från olika rikstäckande register för olika näringsgrenar och utbildningsgrupper drygt 20 år in i framtiden. Högskoleverket har dock valt att stanna vid drygt 15 års framtidshorisont eftersom osäkerheten ökar med antalet år i beräkningarna. Då Högskoleverket haft planeringsunderlagen som ett årligt återkommande uppdrag i regleringsbrevet har Högskoleverket uppdragit åt SCB att för varje år lägga på nya nybörjartal till de arbetsmarknadsberäkningar som SCB tagit fram sedan tidigare. De allra sista åren har nya uppgifter för migrationsbalanserna lagts till, det vill säga

² Den första rapporten hade en annan titel, *Högskoleutbildningarnas dimensionering: Ett planeringsunderlag inför läsåret 2006/07*.

att beräkningarna också tar hänsyn till om det sker en inflyttning eller utflyttning av olika utbildningsgrupper till eller från Sverige.

Utvärderingsenkät

Utvärderingen av planeringsunderlagen inleddes med att dessa diskuterades på ett möte med cirka 30 lärosäten den 19 mars 2010. Ett par frågor om planeringsunderlagen hade skickats till lärosätena i förväg. För att närmare kunna utvärdera lärosätenas användning av planeringsunderlagen skickade Högskoleverket en enkät till 52 statliga och enskilda lärosäten i början av december 2010 och en påminnelse skickades också i mitten av januari 2011. Enkäten adresserades till förvaltningschefer alternativt rektorer på vissa mindre lärosäten.

Den föreliggande analysen är främst en avrapportering av de svar som kommit till Högskoleverket under perioden 6 december 2010 till 7 mars 2011. I utvärderingen har också använts uppgifter som kom till Högskoleverket från nio lärosäten under våren 2010 i anslutning till mötet med lärosätena.

Uppgifter från 39 lärosäten

Planeringsunderlagens utformning, cirka 30 olika utbildningsgrupper, gör att det finns kända begränsningar i hur det är möjligt för ett enskilt lärosäte att aktivt använda planeringsunderlagen i utbildningsplaneringen. Beroende på olika utbildningsutbud har olika typer av lärosäten olika förutsättningar att kunna använda planeringsunderlagens resultat. Till viss del kommer därför analysen att delas upp efter lärosätenas olika förutsättningar enligt följande (antal svarande lärosäten inom parentes):

- Högskolor med ett huvudsakligt ämnesområde (13 svar)
- Högskolor med flera olika ämnesområden (10 svar)
- Universitet med ett huvudsakligt ämnesområde (5 svar)
- Universitet med flera olika ämnesområden (11 svar)

Det var 39 lärosäten som svarade på enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 75 procent. Alla 16 universitet och 23 av 36 högskolor har lämnat sin syn på planeringsunderlagen. Vi tolkar detta som att vi har ett bra underlag för utvärderingen även om det saknas svar från cirka en tredjedel av högskolorna. Det är främst högskolor med ett huvudsakligt ämnesområde som inte har svarat.

Planeringsunderlagen är kända

Planeringsunderlagen är kända på lärosätena. Med fyra undantag verkar det också som att man läser och tar del av underlaget i rapporterna. Ett av de fyra undantagen, Stockholms Musikpedagogiska Institut, har lämnat ett utförligare svar än andra när det gäller varför man inte tar del av innehållet:

”Vi känner till rapporterna men har med anledning av att vi endast har haft två ämnesområden, Musikpedagogik och Logonomi, med sina speciella förutsättningar på arbetsmarknaden inte fördjupat oss i dessa rapporter då de upplevs som alltför generella.”

Samma sak kan förmodas gälla för Kungl. Musikhögskolan i Stockholm som inte heller tar del av innehållet i rapporterna. Däremot är det delvis andra orsaker till att Handelshögskolan i Stockholm och Stockholms universitet inte heller tar del av innehållet. Dessa två lärosäten har ämnesområden i sitt utbildningsutbud som finns med i planeringsunderlagen, men deras svar i övrigt tyder på att de inte har någon större tilltro till de framtidsberäkningar som redovisas i Högskoleverkets rapporter.

Ovanligt att lärosäten med ett smalare utbildningsutbud använder rapporterna

Av de 18 högskolor och universitet som har ett huvudsakligt ämnesområde i sitt utbildningsutbud är det bara 5 som svarat att planeringsunderlagen används i samband med lärosätets utbildningsplanering. Två av svaren tyder på att användningen endast avser referensmaterial. Man känner till rapporterna men låter inte resultaten få någon direkt inverkan på utbildningsplaneringen. Endast tre lärosäten som har ett huvudsakligt ämnesområde har rapporterat att rapporterna används mer aktivt. Dessa var Johannelunds teologiska högskola, Konstfack och Karolinska institutet. Konstfack är dock tydliga med att rapporterna används för deras lärarutbildningar men inte för de utbildningar som leder mot en konstnärlig examen.

Tre av fyra lärosäten med flera ämnesområden använder underlagen
En sammanställning av svaren från alla 39 lärosäten finns i nedanstående tabell. Svaren har grupperats efter typ av lärosäte.

En sammanställning av lärosätenas olika svar på följande fråga: Använder ni resultaten som redovisas i rapporterna ”Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåren” i er utbildningsplanering?”

Typ av lärosäte	Används planeringsunderlagen?			Totalt
	Nej	Endast som referensmaterial	Ja	
<i>Högskolor med ett huvudsakligt ämnesområde</i>	10	1	2	13
Dans- och cirkushögskolan	x			
Ericastiftelsen	x			
Ersta Sköndal högskola	x			
Gammelkroppa skogsskola	x			
Gymn.- o. idrottshögskolan, Stockholm		x		
Johannelunds teologiska högskola			x	
Konstfack			x	
Kungl. Konsthögskolan	x			
Kungl. Musikhögskolan i Stockholm	x			
Newmaninstitutet	x			
Operahögskolan i Stockholm	x			
Sthlms. Musikpedagogiska Institut	x			
Teologiska högskolan, Stockholm	x			
<i>Högskolor med flera ämnesområden</i>	1	1	8	10
Blekinge tekniska högskola			x	
Högskolan i Borås			x	
Högskolan i Gävle			x	
Högskolan i Halmstad			x	
Högskolan i Jönköping		x		
Högskolan Kristianstad			x	
Högskolan på Gotland	x			
Högskolan Väst			x	
Mälardalens högskola			x	
Södertörns högskola			x	
<i>Universitet med ett huvudsakligt ämnesområde</i>	3	1	1	5
Chalmers tekniska högskola		x		
Handelshögskolan i Stockholm	x			
Karolinska institutet			x	
Kungl. Tekniska högskolan	x			
Sveriges lantbruksuniversitet	x			

fortsättning nästa sida

Typ av lärosäte Lärosäte	Används planeringsunderlagen?			Totalt
	Nej	Endast som referensmaterial	Ja	
<i>Universitet med flera ämnesområden</i>	3	0	8	11
Göteborgs universitet	x			
Karlstads universitet			x	
Linköpings universitet			x	
Linnéuniversitetet			x	
Luleå tekniska universitet			x	
Lunds universitet			x	
Mittuniversitetet	x			
Stockholms universitet	x			
Umeå universitet			x	
Uppsala universitet			x	
Örebro universitet			x	
Totalt antal	17	3	19	39
Procent	44	8	49	

Det var totalt 17 lärosäten (44 procent) som uppger att planeringsunderlaget inte används. Tre lärosäten (8 procent) har lämnat svar som antyder att planeringsunderlagen endast används som en typ av referensmaterial och 19 (49 procent) att det används mer direkt i utbildningsplaneringen.

Det är totalt 21 lärosäten som har utbildningar inom flera ämnesområden. Av dessa har 16 (76 procent) svarat att de på olika sätt använder planeringsunderlagen. Det verkar inte vara någon större skillnad mellan universitet och högskolor. Universiteten i Göteborg och Stockholm, Mittuniversitetet samt Högskolan på Gotland har rapporterat att de inte använder Högskoleverkets planeringsunderlag i sin utbildningsplanering. Av svaren från Högskolan i Jönköping framgår att planeringsunderlagen har en ställning som informationsmaterial eller diskussionsmaterial men det används inte aktivt i utbildningsplaneringen.

De olika svaren av hur lärosätena har använt eller inte använt rapporterna i sin utbildningsplanering redovisas efter de följdfrågor som ställdes i enkäten:

- Om rapporternas resultat används: på vilket/vilka sätt används resultaten (i rapporterna)?
- Om rapporterna inte används, är det något ytterligare som behövs i rapporterna för att lärosätet ska ha bättre användning av underlagen?

Lärosätenas olika användning av planeringsunderlagen

Det finns flera olika svar på hur planeringsunderlagen används. Redovisningen nedan följer de huvudsakliga användningsområden som har kunnat utläsas av de olika svaren.

Omvärldsbevakning/komplement till egna analyser

Den vanligaste användningen av planeringsunderlagen är att de utgör ett av flera olika underlag i lärosätets utbildningsplanering, alternativt att de utgör ett komplement till egna analyser som lärosätet genomför (till exempel egna alumnstudier). I en del svar framförs i stället att man tar del av Högskoleverkets planeringsunderlag i sin omvärldsanalys inför utbildningsplaneringen. Femton lärosäten har lämnat svar som kan klassificeras inom detta användningsområde.

Långsiktig planering och övergripande information

Två universitet nämner rapporternas användbarhet i den långsiktiga planeringen. Karlstads universitet har lyft fram att planeringsunderlagen är särskilt användbara i samband med de övergripande översyner av utbildningsutbudet som sker på längre sikt. Även Karolinska institutet har svarat att underlagen används i diskussioner kring utbildningsplanering på lång sikt:

"Resultaten ger vidare input till texter till budgetunderlaget där KI, bl.a. på basis av Högskoleverkets prognoser och bedömningar, beskriver behov av förstärkningar på vissa utbildningsprogram med hänsyn till framtida och kommande behov."

Underlag för beslut om nya utbildningar

Ett särskilt användningsområde som nämns är i samband med beslut om att nya utbildningar eller inriktningar ska startas eller inte. Det gäller universiteten i Umeå och Örebro, Linnéuniversitetet samt högskolorna i Blekinge och Kristianstad. Örebro universitet svarar att underlagen var särskilt betydelsefulla när man ansökte om att få rätt att examinera läkare, Linnéuniversitetet nämner civilingenjörsexamen och psykologexamen, Umeå apotekarutbildning (som man just fått examensrätt för) och Blekinge tekniska högskola specialistutbildningar till sjuksköterska.

Användbart för en del av utbildningsutbudet

Sju lärosäten svarar att planeringsunderlagen används för en del av utbildningsutbudet eller vissa delar i lärosätets organisation. Det finns flera logiska förklaringar till att användbarheten av planeringsunderlagen är begränsad. Vissa utbildningar finns inte med i underlagen och utbildningsplaneringen på flera, framför allt större, lärosäten verkar ske längre ner i organisationen. Det senare gäller bland annat universiteten i Lund och Uppsala och Blekinge tekniska högskola. Högskolan i Halmstad svarar att planeringsunderlagen används som diskussionsunderlag på den centrala nivån och som planeringsunderlag på decentraliserad nivå. Konstfack och Södertörns högskola är tydliga med vilka av deras egna utbildningar som är relevanta i relation till de grupper som finns med i rapporterna. För båda lärosätena är det uppgifter för lärarutbildning som är användbara.

Studentrekrytering och information till studenter

Blekinge tekniska högskola och Johannelunds teologiska högskola svarar att planeringsunderlagen används i lärosätets arbete med att rekrytera studenter. För Johannelunds del handlar det om att rekrytera blivande teologer. På tre andra lärosäten – Högskolan i Jönköping, Konstfack och Uppsala universitet – används planeringsunderlagen som information till studenter. Så här uttrycks detta från Uppsala universitet:

"Underlaget är även bra information till studenterna om framtida "bristyrken". Media pekar ofta på yrken där det är brist (eller överskott) på arbetskraft just nu, inte om fem år då studenterna tagit examen."

Referens- eller diskussionsmaterial

Några lärosäten är i sina svar tydliga med att planeringsunderlagen inte har någon inverkan på den egna utbildningsplaneringen men att de används som referens- eller diskussionsmaterial. Det gäller Chalmers tekniska högskola, Gymnastik- och idrotthögskolan i Stockholm (GIH) och Högskolan i Jönköping. Svaret från GIH är allra tydligast:

"Ja, vi brukar referera till den men använder den dock ej direkt i utbildningsplaneringen."

Vid Linköpings universitet och Högskolan Väst verkar det också som om planeringsunderlagen har en liknande ställning som referensmaterial. Det tyder på att underlagen har en begränsad betydelse för utbildningsplaneringen vid dessa lärosäten.

Vad behövs för ökad användbarhet?

Här redovisas svaren för de 17 lärosäten som svarat att de inte använder planeringsunderlagens uppgifter i sin utbildningsplanering. Dessa är indelade i sex olika kategorier som under rubrikerna nedan sammanfattar de olika typer av svar som kommit in.

En annan indelning av utbildningar önskas

Det vanligaste svaret till att planeringsunderlagen inte används är att det behövs en annan indelning av utbildningsgrupper. Sex lärosäten har angett detta. Fem av dessa lärosäten är högskolor med ett huvudsakligt ämnesområde: Dans- och cirkushögskolan, Stockholms Musikpedagogiska Institut, Gammelkroppa skogsskola samt Operahögskolan i Stockholm. Sveriges Lantbruksuniversitet uppger att de har små utbildningar och att framtidsberäkningen därmed per definition blir osäker medan Göteborgs universitet tycker att en mer detaljerad indelning behövs för humanistiska och konstnärliga utbildningar.

Svårt med prognoser inom "vårt" område

Tre lärosäten har angett att det är svårt med prognoser. Kungl. Musikhögskolan i Stockholm har svarat att branschen inte fungerar så att den kan prognosticeras eller dimensioneras. Det är svårt med bra prognoser för långa utbildningar eftersom situationen ofta ändras inom tre

till fem år tycker Kungl. Tekniska högskolan medan Stockholms universitet anser att det inte finns någon större tilltro till tillförlitligheten i uppgifterna.

Rapporter om andra aspekter vore bättre

Fyra lärosäten tycker att rapporterna delvis borde ha ett annat innehåll för att bli mer användbara. Stockholms universitet tycker att rapporter om anställningsbarhet behövs istället. Regionala uppgifter är ett önskemål från Göteborgs universitet. Mittuniversitetet anser att det är bättre om studierna handlar om vad studenterna vill och vad de tänker välja. Anledningen är att studenternas val är viktigast att veta inför utbildningsplaneringen. Operahögskolan i Stockholm tycker att det behövs en beskrivning av arbetsmarknaden för konstnärliga utövare: frilansare, produktionsbaserade anställningar och egna företagare.

Lärosätet berörs inte av rapporten

Två lärosäten skriver att de inte berörs av rapporternas innehåll. Ericastiftelsen svarar att kursdeltagarna har anställningar under studietiden. Ersta Sköndal högskola konstaterar i sitt svar att statsbidraget till utbildningsplatser i praktiken är avgörande för dimensioneringen av utbildningsplatser på respektive utbildning. Därför använder högskolan inte rapporten.

”Men då vi inte bestämmer fördelningen av platser på våra utbildningar använder vi inte rapporten till dimensionering av utbildningsplatser. (Antalet platser på respektive utbildning bestäms av staten då vi är en enskild utbildningsanordnare).”

Lärosätet gör egna analyser/rapporter

Det finns två lärosäten som anger att egna studier och uppföljningar görs. Göteborgs universitet tycker att deras egna etableringsstudier är viktigare för utbildningsplaneringen eftersom dessa studier visar utfallet för deras egna studenter. De anger också att de har egna kontakter med avnämare. Sveriges lantbruksuniversitet svarar också att de gör egna uppföljningar.

Borde bli bättre på att använda rapporten

Ett lärosäte, Högskolan på Gotland, tycker att de borde bli bättre på att använda underlaget.

Synen på publiceringstidpunkten

Planeringsunderlagen har under flera år publicerats i början eller mitten av mars. Lärosätena ombads att besvara en fråga om detta är rätt tidpunkt, eller om den borde publiceras någon annan tid på året. Sextionio procent av lärosätena svarar att publicering i mars är bra eller att det inte spelar någon roll. De som inte haft någon uppfattning (inkluderar även några som inte lämnat något svar) i denna fråga har klassificerats tillsammans med dem som svarat att publiceringstidpunkten inte spelar någon roll.

Det var elva lärosäten som svarade att det inte spelar någon roll, alternativt att man inte hade någon bestämd uppfattning om när rapporterna borde publiceras. Nio av dessa lärosäten hade tidigare rapporterat att de inte heller använder underlagen. Om rapporterna inte anses

vara användbara är det kanske en orsak till att man inte har någon särskild uppfattning i denna fråga. Av de två högskolor som på olika sätt svarat att underlagen används har Södertörns högskola lämnat följande svar till varför de inte har någon uppfattning om publiceringstidpunkten:

"Givet att det alltid föreligger relativt lång handläggningstid vad gäller förändring av utbildningsutbudet och att rapporten har ett långsiktigt planeringsfokus är tidpunkten för publicering inte avgörande för hur den används vid Södertörns högskola."

Högskolan Kristianstad har svarat på ett liknande sätt. Planeringen pågår ständigt och rapporten har ett långsiktigt perspektiv.

En sammanställning av lärosätenas olika svar på en fråga om publiceringstidpunkten i mars. Redovisningen sker för alla som svarat (totalt) samt för dem som rapporterat att planeringsunderlagen används (användare).

Svar på frågan om publiceringstidpunkt	Totalt		Användare	
	Antal svar	Andel (procent)	Antal svar	Andel (procent)
Publicering i mars är bra	16	38	12	55
Tidigare på året vore bättre	4	10	4	18
Hösten vore bättre	8	21	4	18
Ingen uppfattning/spelar ingen roll	11	31	2	9
Totalt	39	100	22	100

Gymnastik- och idrottshögskolan, Högskolan i Gävle, Karolinska institutet och Umeå universitet skulle hellre vilja att rapporterna publiceras tidigare på året. Högskolan i Gävle pekar på att deras planeringscykler startar tidigare än i mars. Umeå universitet anser att mars är sent då ansökningarna inför nästa läsår ska göras senast 15 april. I övrigt fanns inga svar som ger någon mer information om varför rapporterna borde komma tidigare på året.

En femtedel av lärosätena anser att rapporterna hellre borde publiceras på hösten. Hälften av dessa hade tidigare rapporterat att rapporterna används, hälften att de inte använder dessa. De utgör en intressant grupp. De flesta av svaren tyder på att en planeringscykel inför ett läsår är ungefär ett år, vilket innebär att publicering på hösten är bäst för att få uppdaterade uppgifter. Linköpings universitet har dock lämnat två olika svar. De menar att publicering på våren är bäst för blivande studenter, men inte för lärosätets planering av utbildningsutbudet som verkar börja ungefär ett år i förväg. Lunds universitet menar att det kan bero på innehållet i rapporten om den bör komma på våren eller hösten:

"Svaret på frågan beror till stora delar på vad rapporten används till/kan användas till. Ju mer detaljerad, konkret och uppdaterad rapporten är desto större är behovet av att den publiceras under hösten för att kunna användas i planeringen av det kommande läsåret. Om rapporten är mer allmän i sina beskrivningar spelar det mindre roll när på året den publiceras."

En sammanfattande tolkning av svaren är att många lärosäten har ettåriga planeringscykler inför ett läsår, eller möjligen upp till ett och ett halvt år långa. En tredjedel av lärosätena verkar mena att det inte spelar någon roll hur dessa planeringscykler ser ut eftersom planeringsunderlagen har ett förhållandevis långt tidsperspektiv. Av dem som svarat ansåg 38 procent av lärosätena att publicering i mars fungerar bra. Det var alltså det vanligaste svaret. Bland lärosäten som rapporterat en användning av planeringsunderlagen var det 55 procent (12) som ansåg att mars är en bra publiceringstidpunkt. Det kan möjligen tolkas på olika sätt. Innebär detta att man på lärosätet har långa planeringscykler och att mars är bra för utbildningsplaneringen inför näst-nästa läsår, eller, som flera lärosäten också svarat, att det egentligen inte spelar så stor roll? Av de 17 lärosäten som inte säger sig använda planeringsunderlagen var det 9 som inte hade någon bestämd uppfattning om publiceringstidpunkten. Det är inte så förvånande att användare av underlagen har haft mer uppfattningar om publiceringstidpunkten än lärosäten som inte använder underlagen.

Synen på periodiseringen

De 22 lärosäten som i olika grad uttryckt att planeringsunderlagen används har också ombetts att besvara en fråga om det räcker med att en rapport publiceras vart tredje år. Fjorton av de tillfrågade lärosätena (64 procent) besvarade frågan varav tio ansåg att det räcker med att rapporterna publiceras vart tredje år och fyra att de borde komma varje år. Fem lärosäten som svarat har lämnat kommentarer som är viktiga att ta hänsyn till i utvärderingen. Följande kommentarer har kommit från universitetet i Karlstad som anser att underlagen bör publiceras varje år:

”Vi har satt ett värde vid att få årliga uppdateringar eftersom det då funnits möjlighet att fånga in nya skeenden och utvecklingstendenser. Mycket hinner hända under en treårsperiod - vilket inte minst de senaste årens förändringar på arbetsmarknaden visar - och en del av dessa hastigt inträffade fluktuationer kan också få mer djupgående effekter. Om de långsiktiga prognoserna ändå inte kan tas fram med kortare intervall än tre år - vi tycker kanske att vartannat år vore mer passande - så får vi givetvis anpassa oss till detta. Det är framför allt i samband med översyner av vårt utbildningsutbud och inför inrättandet av nya program som vi kompletterar med bedömningar om den framtida arbetsmarknaden. Vid dessa tillfällen, som således inte följer ett regelbundet mönster, försöker vi fånga in signaler från så många håll som möjligt, och gärna då i samverkan med regionala aktörer.”

Även Örebro universitet tycker att underlagen bör komma varje år. Där finns en viss oro över att värdet med rapporterna minskar kraftigt om de inte publiceras varje år. Underlagen kan riskera att uppfattas som inaktuella om de är ett eller två år gamla. Samtidigt öppnar Örebro för att rapporternas form kan diskuteras.

Innehållet viktigast

Det framgår av svaret från Lunds universitet att planeringsunderlaget i nuvarande form inte är så användbart, bättre innehåll i rapporterna känns viktigare än frågan hur ofta de publiceras:

"LU har i sitt enkätsvar pekat på att planeringsunderlaget skulle kunna få en mer framskjuten roll i utbildningsplaneringen om definitionerna av yrkeskategorierna/yrkesområdena sågs över, bristen på regional dimension avhjälpes samt om publiceringstillfället förlades till hösten. Det betyder att det i viss mån är planeringsunderlagets innehåll som avgör användbarheten snarare än publiceringstakten. Därför menar LU att, om HSV bedömer att det finns skäl för det, publiceringen mycket väl kan vara vart tredje år så länge fokus ligger på att anpassa innehållet efter brukarnas behov. LU vill också understryka att arbetet med att utveckla innehållet måste ske i dialog med brukarna och särskilt företrädare för UoH."

Ett liknande svar har också lämnats av Södertörns högskola:

"Ja, med nuvarande utformning är det möjligt att publicera underlagen vart tredje år istället. Om rapporten däremot skulle göras om och bli mer djupgående är nog den årsvisa redovisningen att föredra."

En kommentar från Konstfack, som tycker att treåriga publiceringsintervall räcker bra, är att lärosätet ser över sina långsiktiga strategier av utbildningar och forskning med fyra års intervall, vilket sker nästa gång 2012. Fler lärosäten än Konstfack har troligen liknande översyner eller strategier för sitt utbildningsutbud med några års mellanrum. Synpunkterna från Lunds universitet och Södertörns högskola tyder på att det är angeläget att se över innehållet i rapporterna, och även Örebro universitet menar att formerna för rapporteringen kan diskuteras.

En reflexion är att även om de flesta som svarat anser att treåriga publiceringsintervall räcker, kan en av de viktigaste orsakerna till ett sådant svar vara att planeringsunderlagen i nuvarande form upplevs ha en begränsad användbarhet.

Övriga synpunkter

Svårt att avgöra nyttan med rapporterna för hela lärosätet

Flera lärosäten har lämnat relativt utförliga redovisningar i hur de ser på Högskoleverkets planeringsunderlag. Vissa har också beskrivit hur utbildningsplaneringen är organiserad. På större lärosäten sker planeringen av utbildningsutbudet främst vid fakulteter, sektioner eller andra enheter på en decentraliserad nivå. Flera av dessa lärosäten efterfrågar att Högskoleverkets planeringsunderlag redovisar uppgifter för olika regioner, bland annat universiteten i Göteborg, Karlstad, Luleå och Lund. Utöver mer detaljerade regionala uppgifter finns det ett önskemål från flera lärosäten att även ta fram uppgifter för fler utbildningskategorier. Dessa synpunkter är förväntade med tanke på att utbildningsplaneringen vanligtvis sker på en decentraliserad nivå med huvudintresset på enskilda utbildningar och kanske primärt med tanke på den regionala arbetsmarknaden.

Karlstads universitet har på följande sätt uttryckt att det finns en viss svårighet med att rapportera en universitetsgemensam syn på Högskoleverkets planeringsunderlag:

"Eftersom ansvaret för utbildningens innehåll ligger på fakulteterna sker också det mesta av avvägningsarbetet på denna nivå. Vi menar också att man ute på ämnet eller inom programledningen har bästa möjligheten att "känna av" arbetsmarknaden för sina egna studenter såväl lokalt/regionalt som nationellt. Utifrån ett universitetsgemensamt perspektiv går det därför inte att säkert ange exakt hur stor nytta man har av HSV:s rapporter i det löpande planeringsarbetet."

Flera andra lärosäten har också i sina svar redogjort för liknande olikheter mellan fakulteter (eller motsvarande enheter). Universiteten i Lund och Göteborg hör till några av dem som hämtat in uppgifter från olika fakulteter när de besvarat frågorna. I vissa fall är svaren tydliga med vilka utbildningsinriktningar som inte tycker sig ha så stor användning av resultaten i rapporterna. Humaniora, samhällsvetenskap, naturvetenskap och det konstnärliga området har till exempel för grov eller bred gruppering för att få någon praktisk betydelse för utbildningsplaneringen, anser några lärosäten.

Underlagets osäkerhet betonas av flera

Flera lärosäten betonar att planeringsunderlagen vilar på en förhållandevis stor osäkerhet. Sådana uppgifter har lämnats såväl av lärosäten som rapporterat att underlagen används som av lärosäten som inte använder dem. Detta är några av de svar som uttrycker detta:

"Vi är fullt medvetna om den stora osäkerhet som präglar alla försök att förutse den framtida utvecklingen på arbetsmarknaden. Prognoser kan vara träffsäkra så länge nuvarande tendenser håller i sig, men de är dåliga på att förutse trendbrott. Det gäller därför att låta omvärldsbevakningen bli så bred som möjligt och ta vara på all den hjälp som kan erbjudas." (Karlstads universitet)

"Ett problem med rapporterna är att, även om de är välgjorda och genomarbetade, det är mycket svårt att göra denna typ av framtidsprognoser. Detta avspeglas bland annat genom att det för vissa yrken sker mycket stora svängningar i de prognoser som presenteras i rapporterna bara under ett fåtal år. Även om ett lärosäte skulle ha ambitionen att i högre grad styra sin utbildningsplanering efter resultaten i rapporten är det i praktiken omöjligt att på kort tid göra så stora förändringar inom lärosätets utbildningsutbud." (Högskolan i Borås)

"Det är inte alltid som vi instämmer i de bedömningar som görs i rapporten. Publiceringen av den kommande arbetsmarknaden för farmaceuter i den senaste rapporten är ett sådant exempel. Användningen av rapporten skulle förmodligen öka om mer diskussioner fördes med lärosätena innan publicering. Det vore även intressant med en återblick, t.ex. genom att HSV tar fram sin prognos från 2006 och jämför med hur det verkliga utfallet blev." (Uppsala universitet)

"Det finns ingen större tilltro till tillförlitligheten i denna typ av underlag. En av de svarande anger att han vid tidigare arbete på annat lärosäte använt underlagen för

ingenjörutbildningar men att det inte varit praktiskt användbart eftersom rekommendationerna för dimensioneringen i underlaget förändrats alltför snabbt mellan åren.” (Stockholms universitet)

”Det finns en risk att förlita sig för mycket på resultaten i rapporten eftersom svängningar kan ske fort på arbetsmarknaden.” (Luleå tekniska universitet)

”Förutom några utbildningar som stadig ligger i topp eller botten hinner förutsättningarna ändras eller är så vaga att värdet är svagt. Det gäller inte minst när man har att göra med så långa yrkesutbildningar som vi har på KTH dvs fem år eller tre år.” (Kungl. Tekniska högskolan)

”Även om en bedömning av den framtida arbetsmarknaden är viktig är det ändå prognoser över rekryteringsbehov och examinerade som redovisas för olika yrkeskategorier med den osäkerhet som detta innebär. Sedan är det säkert så att osäkerheten varierar mellan olika yrkeskategorier som redovisas i rapporterna. (.....) Det bör dock tydligt framgå att det är prognoser och att verkligheten kan bli en annan än den prognostiserade. Ett exempel utgörs av ekonomer som det i många år sagts att det utbildas för många av. Samtidigt tycks, trots detta, etableringsgraden bland ekonomer vara god vilket visar på att arbetsmarknaden är dynamisk.” (Linköpings universitet)

”Men både den från HSV och de från branschorganisationer måste användas med stor försiktighet eftersom de skiljer sig åt i vilka bedömningar man gör om den framtida arbetsmarknaden. Vi uppfattar alltså att det finns ett stort mått av osäkerhet i rapporterna.” (Mälardalens högskola)

Det finns också en annan typ av osäkerhet som på olika sätt redovisats av vissa lärosäten inom specialiserade ämnesområden som konst eller lant- och skogsbruk. Då gäller det bland annat att flera utbildningar är så små att uppgifterna per definition blir osäkra eller att man måste analysera arbetsmarknaden på andra sätt än enligt den förenklade modell som ligger till grund för planeringsunderlagens beräkningar:

”Vad gäller konstnärlig utbildning så kan den eventuellt bli mer användbar om man skiljer mellan olika specialiteter. Å andra sidan blir förmodligen underlaget för litet. Samtidigt kan det vara själva mötet mellan en industridesigner och en konstnär, som i sin tur genererar nya produkter/arbetstillfällen.” (Konstfack)

”Vårt utbildningsområde är Opera, vilket då ingår i de konstnärliga utbildningarna. Dessa är små och redovisas ofta i sammanhållen form, vilket gör detaljeringsnivån för grov. Vi måste gå ner till ämnesnivå, alltså till opera, för att kunna använda rapporternas underlag för dimensionering och utbildningsplanering. Det är knappast sannolikt att det är möjligt att göra analyser på ett så litet material och redovisa i rapporten. Det finns dock ett värde med att se tendenser på ett något mer övergripande plan, såväl inom det konstnärliga området, men även på arbetsmarknaden i stort, även om de inte har en direkt inverkan på utbildningsplaneringen. För vårt specifika område använder Operahögskolan sina branschkontakter för att överväga utveckling av utbildningsutbudet.” (Operahögskolan i Stockholm)

"SLU är ensamt i Sverige om flera av sina utbildningar. Det rör sig dessutom om förhållandevis få studenter, som enligt SLU:s egna uppföljningar har en god arbetsmarknad. (...) Då SLU:s yrkesutbildningar är specifika för sina sektorer, är det av största vikt för universitetet att utbildningarna utvecklas i nära dialog med avnämarna. Företrädare för näringslivet finns därför representerade i utbildningarnas beslutande organ. SLU finns även representerat i yrkesnämnder för skogsnäringen, hästnäringen, djurbranschen etc. I dessa kontakter diskuteras även dimensioneringsfrågor." (Sveriges lantbruksuniversitet)

Viktigt underlag för studenter

I Högskoleverkets uppdrag är det lärosätena som är den primära målgruppen för planeringsunderlagen, men flera lärosäten menar i sina svar att underlagen kan och bör användas av blivande studenter. Några har dessutom svarat att det i praktiken ändå är studentefterfrågan som styr lärosätenas utbildningsplanering och inte arbetsmarknadens behov, mest tydligt gäller det Linköpings universitet:

"LiU, anpassar i likhet med många andra lärosäten, utbildningsutbudet efter både studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Studenternas val måste därvid också kunna betraktas som indikatorer på arbetsmarknadens behov samtidigt som personer med högre utbildning många gånger skapar nya jobb och därmed en egen arbetsmarknad."

Bristande studieintresse är en annan viktig aspekt som påverkar planeringsunderlagens användbarhet och som lärosätena inte har så stort inflytande över. Detta beskrivs på följande vis av Högskolan i Borås:

"Det finns yrken i Sverige som under en lång tid uppvisat en bristsituation och en mycket god arbetsmarknad för examinerade men som ändå inte attraherar studenter i en tillräckligt stor omfattning vilket gör det omöjligt för ett lärosäte att planera för en utökning av dessa utbildningar."

Detta gäller för flera grupper där alla sökande har kommit in under senare år, men där det ser ut att ha varit brist på utbildade, bland annat yrkesexamensprogram mot högskoleingenjör, receptarie eller biomedicinsk analytiker. Det tyder också på att blivande studenter i första hand väljer utbildning efter andra kriterier än efter var behoven på arbetsmarknaden är som störst.

Mer uppföljningar av studenter efter examen

Svaren från några lärosäten tyder på att Högskoleverkets etableringsrapporter, det vill säga de arbetsmarknadsuppföljningar av studenter efter examen som görs årligen enligt ett annat uppdrag i regleringsbrevet, kan vara väl så användbara som planeringsunderlagen. Linköpings universitet tar vår senaste etableringsrapport som exempel:

"Den av Högskoleverket nyligen publicerade rapporten om etableringen på arbetsmarknaden 2008 för de med en examen från 2006/07 visar också på en hög etableringsgrad inom många områden vilket implicerar att utbildningsutbudet i stort är väl sammansatt."

Etableringsuppföljningar är förstås mer konkreta än de framtida balansberäkningar som hittills redovisats i planeringsunderlagen. Synpunkterna om osäkerheten i planeringsunderlagens statistik är viktiga att ta hänsyn till och upplevelsen av att beräkningar om framtiden inte är att lita på kan vara skäl till att några lärosäten, t.ex. Stockholms universitet, hellre ser att Högskoleverket utvecklar etableringsrapporterna:

”Ett önskemål som uttrycks är att det vore betydligt bättre med fler och fördjupade uppföljningar av anställningsbarheten inom olika områden. Kunskap om var studenterna hamnar efter examen, vilken typ av arbete de får osv används aktivt i utbildningsplaneringen på fakultets- och institutionsnivå på ett helt annat sätt.”

Flera av de lärosäten som svarat anger att de själva gör olika typer av uppföljningar av sina egna studenter efter examen, s.k. alumnstudier. Flera lärosäten verkar också vara av uppfattningen att dessa egna uppföljningar är tillräckliga som information om beslut om framtida utbildningsutbud. Det verkar särskilt gälla exempelvis Handelshögskolan i Stockholm och Sveriges lantbruksuniversitet. Men den vanligaste användningen av planeringsunderlagen uppgavs vara att de kompletterar andra typer av underlag, där egna undersökningar troligen upplevs som viktigast.

Brist på lokaler och lärarresurser

Om planeringsunderlagen visar att det ser ut att bli en större brist på utbildade om några år, eller att det redan finns en brist, är det inte säkert att ett lärosäte direkt kan utöka antalet utbildningsplatser, exempelvis på grund av att de inte har tillräckliga lärarresurser eller ändamålsenliga lokaler. Detta är något som nämns av Linköpings universitet.

Förslag på andra utvecklingsområden

Några lärosäten har lite olika förslag som kan inordnas under kategorin utvecklingsområden. Det handlar om aspekter som möjligen skulle kunna läggas till i rapporterna för att öka användbarheten:

- Beskriva framtidsutvecklingen för olika sektorer eller branscher. (*Gymnastik och idrottshögskolan*)
- Lägga till vissa yrkesexamina som inte finns med nu, t.ex. tandhygienister och tandtekniker. (*Karolinska institutet*)
- En del av rapporten kan behandla olika vidareutbildningar, som specialistsjuksköterskor och psykoterapeuter. (*Karolinska institutet*)
- Det kunde vara bra med en bilaga där det finns uppgifter om var och hur mycket utbildning det finns för olika grupper. (*Karolinska institutet*)
- Mer information till lärosätena i samband med publicering. (*Umeå universitet*)
- Skapa en databas med olika uppgifter så att lärosätena själva kan gå in och göra olika uttag. (*Lunds universitet*)
- Utveckla rapporten när det gäller förståelsen av hur personer med olika examina konkurrerar om samma anställningar. Exempelvis kan civilingenjörer och vissa naturvetare vara utbytbara inom vissa delar av industrin. (*Lunds universitet*)

Uppgifter från lärosätena under våren 2010

I samband med ett större möte vid Högskoleverket i mars 2010, där ett syfte var att diskutera planeringsunderlagen, ställdes i förväg några frågor om lärosätenas användning av dessa. Från den diskussion som fördes vid mötet samt från de svar som kom till Högskoleverket via E-post (nio svar) fanns bland annat följande synpunkter som också kan läggas till det som redovisats ovan:

- Många verkar anse att det till sist är studenternas val av utbildning som det som framför allt styr lärosätena. Blivande studenter verkar läsa rapporten innan man söker en utbildning.
- Borde ha med ålderskohorter i rapporten.
- Det sker en kompetensväxling, t.ex. gymnasieingenjör ersätts med högskoleingenjör (antyder metodproblem med vissa utbildningsgrupper).
- Det verkar vara ovanligt att dimensionera ner utbildningar baserat på planeringsunderlagen. Ett undantag är utbildningar inom biblioteks- och informationsvetenskap. Bibliotekarieutbildningen vid Högskolan i Borås har påverkats av tidigare rapporter vilket har inneburit att utbildningen har ökat (och minskat) beroende på vad uppgifterna i rapporten visat³.
- Ämnesföreträdare för socialt arbete har uppmärksammat att det senaste planeringsunderlaget visat ett ökande överskott av socionomer. De är bekymrade över bland annat svårigheten med att få kompetenta lärare till de växande socionomutbildningarna.

³ Ändringarna i antal nybörjare, och förväntat antal examinerade under kommande år, har också kunnat avläsas i snabbt förändrat balansläge inom området biblioteks- och informationsvetenskap.